

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

**И.РАЗЗАКОВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК ТЕХНИКАЛЫК
УНИВЕРСИТЕТИ**

АСПИРАНТУРА БӨЛҮМҮ

КЫРГЫЗ ТИЛИ КАФЕДРАСЫ

“Бекитемин”
КМТУнун илимий иштер
Боюнча проректору

--- проф. Төрбеков Б.Т.

15.10.21 а.

Кыргыз тили кафедрасынын
жыйынында бекитилген
--- ф.и.к., доц. Жумагул к.А.
№ 6 протокол 30- декабрь 2021-ж

15.10.21 а.

Кыргыз улутундагы (улантуучу деңгээл) дипломдуу адистерге
(аспиранттарга, изденүүчүлөргө) Кыргыз тилин окутуу курсу
боюнча

ЖУМУШЧУ ПРОГРАММА

Программаны Кыргыз тили кафедрасынын доценти, ф.и.к.
Жумагул к.А. КР МБС нын негизинде түзгөн

Бишкек – 2022

Аспиранттарга, изденүүчүлөргө кыргыз тилин окутуу курсу боюнча

ЖУМУШЧУ ПРОГРАММА

Курстун максаты – аспиранттардын, изденүүчүлөрдүн сабаттуу сүйлөп-жаза албаган кыргыз жарандарын күндөлүк турмуш-тиричиликтин түрдүү чөйрөсүндө жана турмуштук түрдүү кырдаалдарда кыргыз тилинде эркин сүйлөшө билүү менен сабаттуу жазуу көндүмдөрүн өстүрүүгө багытталган.

Кыргыз тилин окутуунун негизги багыттары

1-багыт: Тилди окутуунун, үйрөтүүнүн жана маданиятты түзүүчүлүк багытына таянуу менен жүргүзүү. Кыргыз тилин үйрөтүүнүн лингво-этномаданият таануу багыты окуу процессинин негизи. Сабакта тил аркылуу элди-жерди гана таануу эмес, кыргыз элинин материалдык-рухий маданиятын, анын ичинде, сүйлөө маданиятын, мамиле маданиятын кеңири үйрөнүү.

2-багыт: Сабакта кыргыз тилинин грамматикасын гана окутуу эмес, кыргыз тилинде сүйлөөгө үйрөтүүгө басым коюлуусу. Сабакта кыргыз тилинин тилдик системасы, тактап айтканда теориялык прагматикалык билим эмес, кепке жатыгуу негизги өзөктү ээлөөсү. Грамматика менен лексика сүйлөшүүнүн курулуш материалы катары гана кызмат кылуусу. Грамматика формалдуу үйрөнүүдөн – практикалык грамматиканы үйрөнүүгө багытталуусу.

3-багыт: Тилди үйрөнүү инсандын тил аркылуу өнүгүүсүн шарттоосу, тил инсандын өнүгүүсүнүн каражатына айлануусу, тил менен бирге элди, анын маданиятын үйрөнүү мүмкүнчүлүгү алдыга чыгуусу.

Тилдик материалдардын мазмуну (стандарттык талаптар)

Тил жатыктыруу жана туура жазуу (практикалык көндүмдөр) боюнча билүүгө тийиш болгон талаптар:

-кыргыз тилине мүнөздүү тыбыштарын, алар катышкан сөздөрдү жана жалпы эле кыргызча сөздөрдү туура, так айта, жаза алуу;

-кыргызча сөздөрдөгү кыска жана созулма үндүүлөрдү, жумшак жана каткалаң үнсүздөрдүн айырмасын билүү;

-кыргыз тилинде басымдын анча ролу жок экендигин, анын сөз маанисин ажырата албай турганын, басым сөздүн акыркы муунуна коюла турганын билүү;

-кыргыз тилинде к, г, ж тыбыштарынан кийин кең Ы тыбышынын активдүү айтыла турганын, орус тилинде мындай көрүнүштүн жоктугунан маалыматтуу болуу жана тил жатыктыруу, андай сөздөрдү туура айтуу;

-кыргызча сөздөрдөгү үндүүлөрдүн санына жараша муундарга бөлүнүшүн жана ошого ылайык ташымалданышын билүү;

-кыргыз орфографиясынын жана орфоэпиясынын негизги эрежелерин үйрөнүү;

-кыргыз тилине гана мүнөздүү болгон сингармонизм (үндөшүү) мыйзамы тууралуу маалымат алуу жана аны сүйлөө кебинде так сактоо.

Лексикалык жактан ээ болуучу талаптар:

-активдүү сөз катарында 2500 сөздү, жалпысынан 7000 жакын сөздү өздөштүрүү;

-үйрөнгөн сөздөрдү турмуштук түрдүү кырдаалдарда өз орду менен колдоно билүү;

-кыргыз тилинде род категориясынын жоктугун, ал өзгөчө лексикалык каражаттар менен белгиленерин, эч качан сөз мүчөлөрү аркылуу белгиленбестигин өздөштүрүү.

Морфологиялык жактан билүүгө тийиш болгон талаптар:

-кыргыз тилинде орус тилиндегидей этиштин белгисиз формасынын (неопределенная форма) жоктугун, анын ордуна этиш сөздөрдүн буйрук формасы түпкү, баштапкы формасы кабыл алынарын түшүнүү (М: работать – иште);

-тактоочтун салыштырма, күчөтмө даражаларын (-ыраак; абдан, эн) өздөштүрүү;

-кыргыз, орус тилдериндеги жөндөмөлөрдүн айырмасын, жатыш жөндөмө заттын турган ордун билдирсе, орус тилинде творительный падеж, кыймыл-аракетти кимдир-бирөө, же бир нерсенин жардамы менен аткарыларын билдирерин. Ошондой эле чыгыш жөндөмө кыймыл-аракеттин кайдан чыкканын же буюмдун кимден алынганын туюнтса (М: шаардан келди, аспиранттан алды), орус тилинде предложный падеж ким же эмне жөнүндө сөз болуп жаткадыгын, болорун же болуп өткөнүн билдирерин (Мен сиз жөнүндө окудум) өздөштүрүү;

-сөз жасоочу жана сөз өзгөртүүчү мүчөлөр өзүнөн мурда келген үндүүлөргө жараша түрдүү варианттарда өзгөрүп айтыларын, алардын кыргыз, орус тилиндеги айырмачылыктарды үйрөтүү;

-кыргыз тилинде предлогдордун, частицалардын (М: не, в, на) өз алдынча колдонулбастыгын, алардын ордуна сөз өзгөртүүчү мүчөлөр гана уланып айтыла тургандыгын билүү (М: в университет – университетке, на столе – столдун үстүндө, не пиши - жазба) ж.б.

Синтаксистик жактан билүүгө тийиш болгон талаптар:

-эки сөздөн турган эң жөнөкөй сүйлөмдөрдүн орун тартибин өздөштүрүү, сүйлөөдө кыргыз тилинде сүйлөмдүн башына эч качан баяндооч сөзү келбей турганын билүү жана аны күндөлүк кебинде сактай билүү;

-сүйлөшүү этикетке (туура жана адептүү саламдашуу, таанышуу, сылык кайрылуу, кечирим суроо, бир нерсени сурап алуу, маалыматты сурап билүү, айтылган ой менен макул эместигин адептүү билгизүү, маектешүү маданиятына машыгуу, ыраачылык билдирүү, маданияттуу коштошуу ж.б.) ылайык өз оюн так, сылык айтып билдирүүдө сүйлөмдөрдү аларга ылайык түзө алуу;

-сүйлөөдө кеп кыраатын (интонация) өздөштүрүү;

-орус тилинен айырмаланып ким? деген суроо адамга гана берилерин жана эмне? деген суроо бардык айбанаттарга жана жансыз заттарга берилерин билүү (М: - Бул ким? – Бул бала. Бул эмне? – Бул козу);

-кыргыз тилинде ээ менен баяндооч сөздөрүнүн сан, жак түрү боюнча ар дайыма эле ээрчише бербестигин (М: Балдар келишти. Балдар келди.)

-этиштин учур чагын билдирүүдө негизги этишке жатат деген жардамчы этиш улануусу менен, татаал баяндооч түзөрүн өздөштүрүү (М: читает- окуп жатат) ж.б.

Тилдин негизги аспектилери – тилдин негизги бөлүктөрү (фонетика, грамматика, лексика) жана кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрү (боюнча окуу, сүйлөө, окуп түшүнүү, жазуу) тилдик байланышууну, кеп маданиятын жана стилдин түрлөрүн үйрөнүү.

Аталыштары	Саатын көлөмү
Бөлүнгөн сааттын жалпы көлөмү	140
Тилдик негизги эрежелерди үйрөнүү	50
Тилдик байланышуу, кеп маданияты	50
Стилдин түрлөрү, иш кагаздары	40

Аспирантурага тапшырып жаткандарга кыргыз тили боюнча коюлган талаптар

1. Угуп түшүнүү багытында:

-маектешип жаткан адамдын тааныш лексико-грамматикалык материалдар менен түзүлгөн жана үйрөнүп жаткан баарлашуу кырдаалы менен байланыштуу болгон оюн түшүнө билүү.

2. Окуп түшүнүү багытында:

- тааныш лексико-грамматикалык материалдар менен түзүлгөн текстти окуп анын мазмунун түшүнө билүү.

3. Сүйлөө багытында:

Аспирантурага тапшырып жаткандарга кыргыз тили боюнча коюлган талаптар

1. Угуп түшүнүү багытында:

-маектешип жаткан адамдын тааныш лексико-грамматикалык материалдар менен түзүлгөн жана үйрөнүп жаткан баарлашуу кырдаалы менен байланыштуу болгон оюн түшүнө билүү.

2. Окуп түшүнүү багытында:

- тааныш лексико-грамматикалык материалдар менен түзүлгөн текстти окуп анын мазмунун түшүнө билүү.

3. Сүйлөө багытында:

-жумушчу программада берилген кеп үлгүлөрүн өзүнүн жашоо турмушуна байланыштуу чыныгы кырдаалдарында максатка ылайык колдоно билүү.

4. Жазуу кебинин багытында:

-стандарттуу анкетаны толтура билүү.

Кандидаттык сынакка карата талаптар

Угуп түшүнүү багытында:

-маектешип жаткан адамдын үйрөнгөн кырдаалда же ага окшош кырдаалда өзүнө тааныш эмес лексиканы камтыган, жалпы ойду түшүнүүгө таасир бербей турган оюн түшүнө билүү. Кыргыз тилинде маектешүү.

Окуп түшүнүү багытында:

-текст боюнча, көрсөтмөлүүлүктүн же котормонун жардамы аркылуу сөз жасоочу тааныш элементтер боюнча, өздөштүргөн же ага окшош тема боюнча аныкталышы мүмкүн болгон тааныш эмес лексиканы камтыган, орточо татаалдыктагы көнгөн (анын ичинде атайын тандалып алынган) жалпы адабий текстти окуп жана түшүнө билүү. (Аткаруу мөөнөтү 8-10 мүнөт)

Сүйлөө багытында:

-жумушчу программада берилген темалар боюнча өз оюн айта билүү.

Жазуу кебинин багытында:

-Арыз, түшүнүк кат, өмүр баян жазганды билүү. (Аткаруу мөөнөтү 8-10 мүнөт)

Аспиранттар жана изденүүчүлөр үчүн кыргыз тилинен кандидаттык сынак тапшыруусу боюнча окуу курсунун программасы

№	Кептик темалар	Грамматикалык темалар	Сааты
1	Кыргыз тили боюнча кандидаттык сынак тапшыруу тууралуу (аңгемелешүү)	Кыргыз алфавитинин тарыхы	8
2	Илимий стилдин өзгөчөлүгү	Үндүү, үнсүздөрдүн бөлүнүшү	10
3	Котормонун лингвистикалык негиздери	Үндөштүк мыйзам	8
4	Илимий тексттер менен иштөө	Сөз түркүмдөрү	10
5	Өмүр баян түзүү «Менин илимий өмүр баяным»	Зат атоочтун грамматикалык категориялары	8
6	«Менин кесибим» деген темага баяндама даярдоо	Сын атоочтордун грамматикалык категориялары	8
7	Илимий баяндаманын, монографиянын тилдик каражаттары	Этиштин грамматикалык өзгөчөлүктөрү	10
8	«Менин илимий ишим, монографиям» атуу темага баяндама жасоо	Ат атоочтун грамматикалык өзгөчөлүктөрү	8
9	Рефераттын тилдик каражаттары	Рефератка мүнөздүү тилдик каражаттары	8
10	Кесибиңизге жакын темада реферат түзүү	Сан атоочтордун грамматикалык категориялары	10
11	Илимий баяндаманын тилдик каражаттары	Тактоочтун грамматикалык категориялары	8
12	Рецензиянын тилдик каражаттары	Синоним, антоним	8
13	«кандидаттык диссертация» деген тема менен иштөө	Кызматчы сөздөр	10
14	Изилдөөгө алынган теманын алкагындагы негизги жана кызыктуу	Илимий стилге мүнөздүү тилдик каражаттары	10

14	Изилдөөгө алынган теманын алкагындагы негизги жана кызыктуу окуялар (өзгөрүүлөр) билдирүү жасоо	Илимий стилге мүнөздүү тилдик каражаттары	10
15	Илимий кадрларды даярдоодогу көйгөйлөр дискуссия жүргүзүү	Илимий стилге мүнөздүү тилдик каражаттары	8
16	Илимий-техникалык конференция. Даярдоо жана өткөрүү	Кайталоо	8
	Баары		140

Адабияттар

1. Добаев К., Акматова А., Сулайманов Р. Кыргыз тилин бөтөн тил катары окутууга арналган окуу китептери түзүүчүлөр үчүн сунуштар. – Б., - 2011
2. Кыргыз-Түрк «Манас» университетинде кыргыз тилин окутуунун жаңычы усул-ыкмалары: усулду колдонмо. – Б., 2005
3. Кулалиева К. Кыргыз тилин үйрөтүү: усулдук колдонмо. – 2011.
4. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууну өркүндөтүүнүн концепциясы, Б. Кутбилим, 17-август 2012.
5. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун мамлекеттик стандарты, Б.2006.
6. Култаева Ү.Б. Кыргыз тилин үйрөнөбүз, Б.2007.
7. Биялиев К.А. Кыргыз тилин ЖОЖдордо коммуникативдик негизде окутуунун методикалык негиздери, Б.2006.
8. Пассов А.Е. Коммуникативный метод обучения, М.1986.
9. Добаев К., Акматова А., Сулайманов Р. Кыргыз тилин бөтөн тил катары окутууга арналган окуу китептери түзүүчүлөр үчүн сунуштар. – Б., - 2011
10. Кыргыз-Түрк «манас» университетинде кыргыз тилин окутуунун жаңычы усул-ыкмалары: усулду колдонмо. – Б., 2005
11. Кулалиева К. Кыргыз тилин үйрөтүү: усулдук колдонмо. – 2011.